

Бібліографічний опис:

[Архівний матеріал] (2023) Народні сільськогосподарські прикмети й магичні дії на Поділлі та Волині. *Матеріали до української етнології*, 22 (25), 163–176.

[Archival Material] (2023) Folk Agricultural Omens and Magic Actions in Podillia and Volhynia. *Materials to Ukrainian Ethnology*, 22 (25), 163–176.

© Видавництво ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2023. Опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

**НАРОДНІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІ ПРИКМЕТИ
Й МАГІЧНІ ДІЇ НА ПОДІЛЛІ ТА ВОЛИНІ ***

Юхим Філь

Головним споконвічним і основним заняттям сільського населення на Україні, як і в більшості інших країн, є хліборобство. Всі інші с-г заняття, як напр., скотарство, садівництво й інш., хоч і мають велике значіння в сільському господарстві, але являються допоміжними і не притягають стільки народньої уваги, як хліборобство. Відношення селянина-хлібороба до землі й його погляд на значіння хліборобства в його житті й діяльності відбилися в численних прикметах, закляттях, повір'ях, прислів'ях і т. інш., що в сукупності складають велику віками накопичену, скарбницю народньої мудрости. Ні одна галузь народньої діяльності, ні водній країні, не утворила такого багатства народньої творчости, як хліборобство. Це заняття селянин рахує своїм близьким і рідним.

Хто хліб пахає, того бог кохає, – каже стара українська приказка;

Без сохи да бороны и царь хлеба не найдет, – підтримує її російська приказка.

Німці рахують плуг дорожчим від золота.

Французи порівнюють кінчик плуга з кінчиками жіночих грудей, що вигодовують дітей.

Не в дорогу вдавайся, а в хазяйстві кохайся, – затримує українське прислів'я тих, що залишають хліборобство й ідуть на інші промисли.

Всі свої надії покладає хлібороб на врожай, що часто залежить од непередбачених і незалежних від нього природних явищ і то нагороджує його добрими достатками, то, розбивши всі надії, залишає його з усією родиною на голодування, з такою ж непевною надією на майбутній урожай. Спокон віку хлібороб приглядається до явищ природи, що від них залежить його добробут, споконвіку підмічає й практично вивчає їх і, користуючись ними в своєму житті, передає своїм нащадкам, що в свою чергу накопичують народню мудрість, додаючи до неї й свої спостереження. Так до останнього часу (говоримо до останнього, бо зараз у радянських країнах селянин уже не той, що був до революції) і жив простий хлібороб, постійно спостерегаючи явища природи, стараючись уловити й використати спожиточні й обменути шкідливі, і таким чином складав свій світогляд, що відбивається в численній і різноманітній народній творчості. Звичайно, далеко не все з цієї народньої мудрости може бути визнане правдивим і доцільним з точки зору точної науки, багато в цій мудрості є і шкідливих забобонів, але великою частиною народніх спостережень може скористуватися для підтвердження своїх висновків і сучасна наука,

* Архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (Ф. 1-4 д. Од. зб. 481).

Доповідь зачитана на засіданні секції культури Кам'янець-Подільської науково-дослідної катедри 15.05.1928 р.

а часто може знайти й зовсім нове освітлення для своїх положень, або й взяти зовсім уже готові висновки, що зроблені народними спостереженнями, бо в умінні спостережати нашому селянинові відмовити не можна. А тому нашій науці слід ближче підійти до народних мас, добре їх вивчити, зібрати й простудіювати народню творчість і взяти з неї все корисне для себе, відкинувши й розвіявши всі народні забобони. А народні прикмети, особливо сільсько-господарського характеру, в нашій сільсько-господарській країні заслуговують на особливу увагу.

Важливість і значіння народних прикмет добре схарактеризував А. С. Ермолов у своїй промові на першому метеорологічному з'їзді Російської Академії Наук 24 січня 1900 р. «Я бы хотел выразить еще одно пожелание, – сказал він, – чтобы при таком объединении наука не забыла своей младшей, часто, к сожалению, пребывающей еще в загоне, сестры – вековой народной мудрости, являющейся результатом веками накопленного, почти бессознательного, из рода в род передаваемого опыта наблюдения, проводимого не точными физическими приборами, но повседневным общением с природой чуткового ко всем ее явлениям, с которыми связаны все его жизненные интересы, простого земледельца-крестьянина. Не следует ни пренебрегать этим опытом, этими бесхитросными наблюдениями, выразившимися в целом ряде народных примет, пословиц, поговорок, ни игнорировать этот запас элементарных, но подчас вполне верных, проявлений народной мудрости, которые послужили, можно сказать, колыбелью нашей настоящей науки... Познавать природу, подмечать своеобразные особенности ее явлений и даже до известной степени предугадывать их законы дано не одним только людям науки... в деле изучения природы, по крайней мере, в отношениях ее к повседневной жизни земледельца-пахаря, многое открывается, многое познается простым умом темного, но наблюдательного сельского люда» .

Простий селянин часто не може з'ясувати природних явищ, тлумачить їх фантастично, але спокон віку любить природу й ретельно спостерегає її явища.

У своїй великій чотирьохтомній праці: «Народная сельско-хозяйственная мудрость в пословицах, поговорках и приметах» А. С. Ермолов порівнює сільсько-господарські прислів'я й прикмети різних народів: українців, росіян, чувашів, киргизів, поляків, чехів, французів, німців, італійців, англичан і інш., підмічає однакові погляди на природу в різних народів і доводить давність походження багатьох прислів'їв та прикмет.

А. Воейков у своїй статті «Метеорология и сельское хозяйство» радить збирати й записувати народні прикмети та прислів'я: «Пока такая опытность и уменьше практических хозяев не записывается и не становится достоянием науки, запас их не только не увеличивается, а скорее уменьшается, старики часто уносят свой секрет в могилу, а меньшая преемственность занятий, меньший авторитет стариков в наше время уменьшает влияние таких знаний и умений, этому мешает и усложнение жизни и распространение грамотности, – грамотный человек более полагается на записи и, конечно менее на память. Поэтому нужно торопиться записать народные изречения, касающиеся климата и погоды и ее влияния на хозяйство, затем разработать их критически и сохранить для потомства» .

А. Смоленський у своїй брошурі «Чувашские приметы о погоде и ее влияние на хозяйство» зазначає, що чуваські прикмети про погоду на стільки бувають тонкі й правдиві, що чуваші зробилися майже оракулами в Казані. <...>

Проф. Егоров на Всеукраїнському з'їзді в справі вивчення продукційних сил в січні місяці 1925 р. розповів, що, коли він на своїх лекціях загального хліборобства розказав про користь сумішних посівів, до нього підійшов один студент і сказав: «А мій дід вже років двадцять вживає такого способу в себе на селі». Те, що зараз професор рекомендує, як новий винахід, що досліджується й демонструється на досвідних полях, селянин уже двадцять років практикує на своєму полі, та ще це, певне, знали й його попередники. Той же професор на засіданні Наукового Товариства в Харкові сказав: «Цікава річ, що іноді селяни самобутно винаходять такі методи збільшення врожаю, які утворюються на досвідних полях за наукою» і розповів як по де-яких районах Харківщини селяни умудряються знімати з одного поля по три врожаї на рік.

Прикладів про те, що в різних галузях часто народня мудрість випереджала винаходи науки і що наука використовувала винаходи народу, можна-б навести дуже багато,

але це б дуже розтягло нашу статтю, через те наведемо тільки де-які узагальнені думки Г. Шпітерса, що добре обґрунтовані в його уже згаданій праці.

«Історія досягнень людського знання, безперечно, посвідчує, що багато з найвидатніших завоювань науково-технічної думки фактично утворено не індивідуальним розумом видатних і пишних представників науки й техніки, а колективною свідомістю або інстинктом сірих мас народніх» .

«Треба зважати на те, що медицина досягла-б значно вищого поступу, як би кілька століть тому взялась до експериментального вивчення тих способів лікування, з яких користали кілька тисячоліть тому жерці різних народів і яких досі вживають неписьменні знахарі» .

«Всі досягнення найновішої вакцинотерапії, що дала до рук Пастерові, Кохові та їхнім наслідувачам певний засіб боротися з недугами, щеплення стали за можливі лише тому, що десь колись незнані люди з народньої маси не розумом, а інстинктом випередили сучасну нам науку про імунітет» .

Г. Шпітерс, напр., намагається з'ясувати, такі народні прикмети, як:

- «у мене свербить ліва брова – значить, мене хтось лає»;
- «мені здалось, що я відчув запах ладану – це мій родич умер»;
- «з руки випала ложка – мабуть, хтось до мене поспішає».

[Це] єсть не прості забобони, а що тут відчувається, «один ухил до інстинктивного визнання психо-фізіологічної взаємочинності на віддаленні між двома або кількома організмами» . «Навряд чи хто з читачів, – каже він, – зважиться категорично заперечувати елемент здорового розуму в такій, приміром, сільсько-господарській прикметі українських селян:

- «Коли сієш ярину і вгорі летять журавлі вдвох, то буде добрий урожай» .

Боїмось, що наші читачі подумують, що ми відкидаємо досягнення науки й рекомендуємо повернутись до користування в практичному житті народніми забобонами, зокрема тими, що вилились у народній творчості, що в розмові нам уже й було завважено. Зовсім не так. То ми тільки підкреслюємо потребу наукової критики, щодо народної творчості з тим, щоб вилушити звідтіля все спожиточне. Для цього необхідно занотувати, по можливості, всю народню творчість, добре познайомитися з народніми забобонами, все це вивчити й уважно профільтрувати. Справа фільтрації, звичайно, є дуже відповідальна і тому мусить провадитися обережно, після пильного наукового простеження відповідними фахівцями кожного явища, що згадується в народній творчості, що відкидається або приймається. Занотовання народньої творчості – справа негайна, бо зараз, під впливом нового життя, народній побут міняється й забувається багато з старої народньої творчості такого, що пригодилося би для сучасної науки.

На жаль, ще багато представників нашої науки не дооцінюють значіння народньої творчості, мало рахуються з нею й на зникнення відповідають: «Туди їй і дорога», а в своїх кабінетах «відкривають у другий раз Америку».

В даний момент нас найбільш цікавлять народні прикмети й магичні дії, що торкаються сільського господарства, як головного заняття більшості народів. Широкий досвід для з'ясування правдивості народніх прикмет зробив у минулому столітті Ейзенлар, на підставі численних спостережень переведених у Карслуе. Цей автор дає таку статистику правдивості народніх прикмет: із 93 прикмет 9 правдивих, 11 – задовольняючих при деяких умовах, 17 – непевних, 44 – не мають значіння і 12 – цілком неправдивих.

За прикметами нарід міркує про врожай, про час засіву, про худобу і т. інш. Одні прикмети пристосовуються до частин року, місяців, днів, інші до явищ природи, треті до різних ознак і явищ рослинного та звіринного життя. Треба зазначити, що часто в різних народів прикмети мають не одне й те ж значіння, такі, напр., прикмети про вплив на врожай вохкого й сухого року. На Україні рахують, що вохкий і дощливий рік єсть рік і врожайний, звичайно, коли дощі йдуть своєчасно.

«Наше щастя – дощ та ненастя»;

«Як грибно – так і хлібно».

Французи, німці, англичани й інш. рахують навпаки:

«Сухий рік – не голодний»;

«Рік грибний – рік поганий» .

Тут звичайно, має значіння територіяльне положення країни, кліматичні умови, різноманітність ґрунту й т. інш. На просторах України також не всюди однакові кліматичні умови, не однакова й ґрунт, а значить і не однакова в різних місцевостях урожайність різних культур, і кожна місцевість має свої місцеві народні прикмети, що не заперечує звичайно, існуванню народніх прикмет і загального значіння. А раз так, то агрономії треба добре приглядатись до місцевих народніх спостережень і прикмет. Цьому добре прислужиться районування С-Г ВУЗ'ів: агроном, що з дитинства живе в своїй місцевості, з ранніх років уже приглядається до народньої мудрости і потім користується нею в своїй практиці, або бореться з нею як з забобонами. Агрономові-ж, що зовсім незнайомий з світоглядом тієї маси, між якою він насаджує с-г культуру, тяжко буває боротися з народньою темрявою. «Знати ворога є запорука до перемоги». Поволі буде прищеплюватися наукова агрономія там, де хлібороб ще живе за прислів'ям: «Як бог дасть, так, хоч не сій, уродить». Може це й грубий приклад, але ми його взяли з народніх уст, і хоч тепер і нема таких, щоб на непосіянім полі збирали врожай, але, в усякому разі, можна й тепер бачити, як у селянина, що перший раз виїхав сіяти, на ниві розстелена скатерка, на ній лежить хліб, а біля хліба горить свічка, це «запорука врожаю», і тепер ще з тою ж метою святяться жита. Не знаючи цього всього, агроном не зуміє підійти до народніх мас, і малі наслідки будуть від його роботи.

Упорядкованої збірки народніх прикмет на Україні ще немає. В 1872 р. в першому томі корпусу Чубинського вміщена збірка віршувань, забобонів, заклять і інш., куди ввійшли деякі С-Г прикмети та закляття й Поділля та Волині, але їх там небагато і вони розкидані.

При допомозі своїх учнів, яким складаємо тут щире подяку, ми зібрали численний матеріал з народньої творчости Поділля й Волині, частину якого, а саме: народні с-г прикмети та магічні дії й наводимо тут.

Збираючи матеріал, ми старанно занотувували місце й час запису, що й зазначено після наведеної прикмети. Коли прикмета записана в декількох місцях, це теж відзначено. Не відзначаємо ми того, що може якась із наведених прикмет уже десь надрукована. Не робимо цього тому, що за відсутністю в Кам'янецьких бібліотеках всіх потрібних матеріалів немає можливости цього зробити, а також і тому, що, на нашу думку, зараз, коли зібрана ще така мала кількість прикмет, і передчасно це робити. Ми не ставимо собі завдання також аналізувати наведений матеріал та й не почуваємо себе в силі це зробити.

При побіжному перегляді доцільність деяких наведених прикмет і здоровий народній розум у них кидається в очі й не фахівцеві в даній галузі. Такі, напр., прикмети, що обіцяють урожай чи недорід за кількістю опадів зимою (сніг, іней, дощ). Правда, ці народні прикмети, переважно, зв'язані з великими святами (Різдво, Новий рік, Водохреще, Срітіння), але ж ці свята якраз припадають у той зимовий період, коли найбільш можна сподіватися на опади. Великі ж свята єть дні, коли нарід найбільш містично настроєний і найбільш звертає увагу й спостерегає явища природи.

Далеко тяжче, а іноді мабуть і зовсім неможливо, забачити доцільність і здоровий народній розум в тій магічній формулі накликування добра й закляття лиха, що нарід з давніх давен вживає в своєму житті. Коли ці магічні формули вживаються над людиною, то доцільність їх можна з'ясувати телепатією, але не можна допустити, що й явища природи реагують на магічні формули.

П Р И К М Е Т И

Як що зимою буває великий іній, то в літі буде на все врожай. м. Кам'янець, с. с. Журавне, Слобідка-Скопечька, Лопатинці на Поділлі, Серединець на Волині, 1924.

Як до нового року іній стоїть три дні, то буде врожай на озимину й фрукти, а як після нового року, то врожай на яровину. с. Балин на Поділлі, 1926.

Коли зимою до Різдва іній на дереві, то буде врожай на озимину, а коли іній після Різдва, то буде врожай на ярину й овочі. Як іній перший день після насідання осипається, то все буде добре цвісти, але цвіт обсіплеться. с. Балин на Поділлі, 1926.

Як на Новий рік на дереві великий іній, то буде врожай на гречку. с. Рулевщина на Волині, 1924.

Як на дереві великий іній, рясна буде гречка. Онуфріївка (Онуфрія 12 – червня). с. Кадиївці на Поділлі, 1924.

Як на Новий рік великий іній, то буде врожай на все. с. Москалівка на Волині, 1924; м. Кам'янець, 1924.

Як на новий рік іній, буде цвіт на садовині. с. Кадиївці, на Поділлі, 1924.

Коли на Срітіння (2 лютого) іній, то буде врожай на фрукти. с. Маньківці на Поділлі, 1924.

В який день буває перший іній, в той день треба сіяти й гречку, щоб була рясна. м. Кам'янець, 1924.

За скільки днів до Нового року по старому стилю буває великий іній, за стільки днів до Петра (29 червня) треба сіяти гречку, щоб рясна була. с. Борщів на Волині, 1927.

Як зимою під стріхою намерзають великі соплі (сосульки), то буде врожай на кукурудзу. с. с. Кадиївці, Келюсик, Безнісківці, на Поділлі, 1924.

Як на Срітіння під стріхою намерзають великі соплі, то врожай на кукурудзу буде. с. Вольчадаїв на Поділлі, 1924.

Коли зимою часто буває туман, буде врожай на хліб. с. Кукільня на Волині, 1924.

Коли на Новий рік на дереві ожеледа, то буде врожай. м. Кам'янець, 1924.

Як на Новий рік падає сніг, буде врожай на гречку. м. Кам'янець, 1924.

Як на Новий рік гремить, то буде врожай на хліб. м. Кам'янець, 1924.

Як на Водохреще (6 січня), коли йдуть святити воду, свічки не тухнуть, то буде врожай. с. Верхні Панівці на Поділлі, 1924.

Як на Водохреще йде дощ, буде врожай. с. Кадиївці на Поділлі, 1924.

Як на Срітіння півень з калюжі нап'ється, то на Юрія (23 квітня) корова напасеться. с. Серединець на Волині, 1925.

Як на Благовіщення (25 березня) півень з калюжі нап'ється, то на Юрія віл напасеться. м. Кам'янець, 1924.

Як на Івана Купайла (24 червня) дощ, то горіхи будуть мокляки (гнилі в середині). с. Балин на Поділлі, 1926.

Як на Петра й Павла дощ, то картопля буде гнити. с. Балин на Поділлі, 1926.

Коли діти дуже їдять хліб або з'явиться багато мишей, то буде голод. с. Шереметівці на Поділлі, 1924.

Як навесні спочатку сніг розтає по боках дороги, а на дорозі залишається твердим льодом, то буде врожай на ячмінь. с. Маньківці на Поділлі, 1924.

Як на перший святий вечір (24 грудня) багато зірок на небі, то будуть добре кури нестись. с. Мукарів-Підлісний на Поділлі, 1925.

Як на Різдво день гарний, ясний, то буде врожай. с. Лисогірка на Поділлі, 1924.

Як що на теплому Олексі (17 березня) зранку сонце, то гарні будуть ранні коноплі, як сонце спідні – середні, а як увечері – пізні. с. Калюсик на Поділлі, 1925.

Як на Параски світить сонце, то буде врожай на пшеницю. с. Серби на Поділлі, 1925.

Як у травні багато хрущів, буде врожай на кукурудзу. с. Кадиївці на Поділлі, 1924.

Як у травні багато хрущів, добре вродить просо. с. с. Ворошилівка, Лопатинці на Поділлі, 1925.

Коли є дуже багато хрущів, то буде врожай на гречку. с. Маньківці, на Поділлі, 1924.

Як є багато бліх, то буде врожай на просо. с. Маньківці на Поділлі, 1924.

Як що в спасівку посіяти жито, то воно вродить гарно, але після того жита стерню можна орати тільки один раз. с. Калюсик на Поділлі, 1925.

Овес треба сіяти в той день, в який в осени почав падати сніг. с. Зіньків на Поділлі, 1928.

Як що останній сніп у кінці жнив вийде великий, то на майбутній рік буде врожай. с. Балин на Поділлі, 1926.

Як кури гарно несуться й гарно лупляться, то буде недорід хліба й навпаки.

Як жаби на весні вперше закричать у пісний день (середа, п'ятниця), то буде врожай на капусту, а як у скоромний, буде молоко й сметана. с. Кадиївці на Поділлі, 1924.

В який день навесні вперше закричать жаби, в той день сіють мак. м. Кам'янець, 1924.

Під Андрія (30 листопада) о 12 год. ночі тягнуть колоски з стріхи, коли витягнуться з зерном; буде врожай на жито й навпаки. с. Клітище на Волині, 1924.

Щоб узнати, на яке збіжжя буде врожай, на Новий рік беруть з печі декілька вуглів і кладуть на вікно; кожний намічають для якогось збіжжя і який вугіль буде довше горіти, на те збіжжя буде кращий і врожай. с. Безнісківці на Поділлі, 1926.

Перед Новим роком ввечері, як горить огонь у печі, викидають вугілля на різне збіжжя, напр., пшеницю, жито, ячмінь і інш.; на якому збіжжі вуглі попеліють (вкриваються попелом), на те збіжжя буде врожай. с. Кадиївці на Поділлі, 1924.

Щоб узнати, якої сівби буде краща озимина, треба на Іллі слідкувати за хмарністю, коли хмарно ранком, то сіяти треба рано, коли опівдні, то в середню сівбу і коли над вечір, то пізніше. с. Соколівка на Поділлі, 1928.

Щоб узнати, яка лучче вродить озимина: рання, середня чи пізня, треба привізши першу фуру житніх снопів, взяти з неї три колоски й прикрити землею, замітивши, що з правого боку буде ранній посів, посередині середній, а з лівого пізня сівба; через 5-6 днів, коли насіння проросте, треба подивитися, котрий колосок найкраще проросте, то й врожайність тієї сівби буде найкраща. с. Ворошилівка на Поділлі, 1925.

Коли починає красуватись жито, то треба придивлятися, де саме появляється краска, чи знизу, чи посередині, чи зверху, як знизу, то треба буде сіяти раннє жито, коли посередині, то сіяти в середню сівбу, а коли зверху, то сіяти пізніше. с. Борщів на Волині, 1927.

Коли цвіт на житі появляється на версі колосків, буде недорід, коли на середині, буде середній урожай, і коли внизу, буде добрий урожай. м. Кам'янець, 1924.

Коли худоба йде з поля і в роті несе корінці з трави, то буде голод. с. Зіньків на Поділлі, 1928.

Жито треба сіяти тоді, як хмари хвилясті, то воно буде намолотне. с. Зіньків на Поділлі, 1928.

Коли не родить хліб, треба вкрати снопів на насіння на ниві, де хліб добре вродив, і посіяти це насіння раніш, ніж той господар, у якого вкрати; тоді у того, що вкрав, буде добре родити, а в того, у кого вкрати, родити не буде. с. Соколівка на Поділлі, 1928.

Щоб намолотна була гречка, її треба сіяти того дня, як на глухій крапиви є роса. с. Зіньків на Поділлі, 1928.

До захід сонця конопель сіяти не можна, бо буде рватись прядиво. с. Браїлівка на Поділлі, 1928.

Щоб дрібні й багато було конопель, їх треба сіяти в той день, коли на небі є багато дрібненьких хмар. с. Браїлівка на Поділлі, 1928.

Хто на святій вечір перед Різдвом рано варить вечерю й рано вечеряє, той літом скоро закінчить жнива. с. Безнісківці на Поділлі, 1926.

Хто раніше всіх повечеряє на святій вечір перед Різдвом, той раніше всіх збере з поля збіжжя. с. Волчадаїв на Поділлі, 1924.

Кістки з риби, що їдять на святій вечір, заховують, і коли сіють пшеницю, то й ці кістки сіють разом з нею й промовляють: «буде чиста пшениця, як у воді риби». с. Волчадаїв на Поділлі, 1924.

Коли горіх не родить, то господар, після того, як зварена вечеря на святій вечір, бере сокиру й іде рубати горіха, а діти відбороняють його приказуючи: «Не рубайте, він буде родити». с. Волчадаїв на Поділлі, 1924.

На святій вечір на стіл стелять сіно, а в середині сіна кладуть вузлик соли, бо то помічне, як захворіє тварина, й головку часнику та цибулі, щоб родились на наступний рік великі головки. с. Волчадаїв на Поділлі, 1924.

Щоб добре неслись кури, на святій вечір перед Різдвом до хати приносять соломи («дідух»), яку діти розтрушують по хаті й квочуть, а мати розсипає по хаті горіхи. с. Кукільня на Волині.

Щоб неслись кури, на перший вечір Різдва бігають кругом хати й запитують: «Чи несуться кури», а з хати господар відповідає: «Несуться, несуться, нехай і завжди несуться». с. Підлісний Мукарів на Поділлі, 1925.

Не підсипавши квочки вперед собі, не можна давати яєць нікому, бо віддаси всіх курей. с. Браїлівка на Поділлі, 1928.

На другий день Різдва палять «дідух» у воротах, щоб не забігав скажений пес, а перевеслами з дідуха в той же день або на Новий рік перев'язують дерева в саду, щоб краще родили. с. с. Волчадаїв, Лопатинці на Поділлі, 1924.

Щоб краще родив сад, на третій день Різдва перев'язують дерева соломою з «дідуха». с. Безнісківці на Поділлі, 1926.

Щоб добре вродив сад, господар з господинею перед Новим роком перев'язують дерева соломою з «дідуха», при чому господар заміряється сокирою на дерево й каже: «Вродиш чи ні, бо зарубаю», а жінка каже: «Почекай, не рубай, я її перев'язу, то вона вродить» і перев'язує. с. с. Потаки, Біличин на Поділлі, 1924.

Щоб добре родив сад, на Новий рік перев'язують дерева соломою. м. Кам'янець, 1924.

Щоб добре вродив сад, треба перев'язувати дерева на другий святий вечір тим околом, що варять сливки на вечерю. с. Серби на Поділлі, 1926.

Щоб не нападала на сад осельня (шкідники), треба на різдвяні свята не виносити «дідуха» й не замітати хати до Нового року, а на Новий рік замести хату, і сміття що натерлось від соломи, спалити в саду. с. Журавне на Поділлі, 1924.

Перед Новим роком розкладають у садку огонь, щоб літом на дереві не було гусені.

Хто на Великдень перший подзвонить, у того буде родити рясна гречка. с. Кукільня на Волині, 1924.

Щоб добре вродилось збіжжя, треба, як перший раз ідеш сіяти, взяти боханець хліба і посвячені на Спаса невимолочені колоски того збіжжя, що сієш, завернути це в скатерку, а прийшовши на ниву, розіслати скатерку й положити на неї хліб, а колоски розкидати на ниві й тоді починати сіяти. с. Завадівка на Поділлі, 1924.

Щоб був добрий урожай, треба як ідеш перший раз сіяти, взяти хліб і свічку і на ниві засвітити свічку, щоб вона горіла до того часу, поки сівач не дійде до другого кінця ниви. с. Серби на Поділлі, 1926.

Коли перший раз висівають жито, то після цього обмотують хмілем посвітку (комін, де світять лучиною) і обсипають зернятами та оріхами, діти їх збирають, а їм примовляють: «Щоб ви так збирали на той рік жито». с. Крапивка на Волині, 1924.

Щоб був урожай, як сіють жито чи пшеницю, розстілають на полі скатерку, а на ній кладуть хліб і в той день не замітають хати. с. Журавне на Поділлі, 1924.

Коли господиня починає сажати в піч хліб, то не можна в хату нікого пускати, а коли всадить декілька хлібів, то бажано, щоб хто прийшов, тоді буде стільки стіжків хліба, скільки було хлібів у печі. с. Березна Татарська на Волині, 1925.

На Івана Купайла як хто зломить з купайла гілляку й занесе її на город, то будуть родити огірки такі, як була гілляка. с. Клітище на Волині, 1924.

На перший день в жнива треба принести з поля хліба й роздати домашнім, щоб не було голоду. с. Потаки на Поділлі, 1924.

Коли забираєш з поля снопи, то останній треба залишити на полі, бо всі миші з поля перейдуть до клуні. с. Борщів на Волині, 1927.

Не можна в клуні нічого їсти, бо поїдять миші пашню. с. Борщів на Волині, 1928.

Щоб не їли миші в клуні пашні, треба коли привезеш першу фуру снопів, скидати її, ні з ким не розмовляючи. с. Борщів на Волині, 1928.

Не можна з млина брати ніяких речей, бо заведуться щурі. с. Борщів на Волині, 1927.

Щоб позбутися тарганів, треба на Паску, коли посвящать паски, першому вступити до хати з свяченою паскою й тричі сказати: «Тікайте, таргани, стоноги з хати, бо йде паска до хати». с. Соколівка на Поділлі, 1928.

Перших три дні великодних свят не можна виносити сміття з хати, бо в пшениці буде зона (головня). с. Кукільня на Волині, 1924.

В суботу не можна возити гною на поле, бо в пшениці буде зона. с. Кукільня на Волині, 1924.

З маком не можна куті мішати, бо в пшениці буде головня. с. Балин на Поділлі, 1926.

На святий вечір не можна варити куті в старому горшку, бо в пшениці буде головня. с. Калиння на Поділлі, 1924.

Не можна гасити головешок на молодіку та вимітати в середу сажі, бо в пшениці буде велика зона. с. Волчадаїв на Поділлі, 1924.

На заході сонця не можна жати пшениці, бо буде головня в пшениці. с. Дем'янівка на Поділлі, 1925.

Вершка куті, що варять на святій вечір, не можна давати курям, бо будуть їсти буряки на городі. с. Балин на Поділлі, 1926.

Щоб кури не греблись на грядках, не треба в день святого вечора брати в руки граблів. с. Зіньків на Поділлі, 1928.

На тій грядці, що ростуть огірки, не можна їсти, бо будуть гнити огірки. с. Кадиївці на Поділлі, 1924.

Не можна садити картоплі на молодіку і в четвер, бо буде гнити картопля. с. Селянщина на Волині, 1926.

До Благовіщення (25 березня) не можна починати орати поля. с. Крапивка на Волині, 1924.

В понеділок не можна починати сіяти, бо це тяжкий день. с. Кукільня на Волині, 1924.

Льон можна сіяти тільки з фартуха, а не з чого іншого. с. Крапивка на Волині, 1924.

Не можна терти ні льону, ні конопель аж поки не почнуть сіяти жито. с. Крапивка на Волині, 1924.

Як собаки виють, то буде голод. с. Кукільня на Волині, 1924.

Як на перший день пасхи люди б'ються, то всей хліб виб'є град. с. Маньківці на Поділлі, 1924.

Як від блискавиці (зорниця) на вербі сохне листя, то посохне й на картоплі. с. Вовковинці на Поділлі, 1925.

Щоб добре велась худоба в господарстві, треба на Великдень, як батюшка в церкві перший раз скаже: «Христос воскрес», першим собі сказати: «Вся худоба моя». с. Соколівка на Поділлі, 1928.

Щоб у господарстві добре велась худоба, треба на Великдень, як батюшка каже: «Христос воскрес», відповісти: «Я коні, корови, або свині (одно щонебудь) годую». с. Зіньків на Поділлі, 1928.

Щоб водились вороні коні, треба вбити галку й повісити в стайні за ліву ногу. с. Браїлівка на Поділлі, 1928.

Коли купиш корову, то в воротах треба положити свячений ніжик і первий раз на подвір'я перевести через нього корову та дати їй цілушку з першого хліба. с. Маньківці на Поділлі, 1924.

Як ведеш коня на ярмарок, то, щоб продати його, треба взяти з-під копита гною в стайні й розмастити його тричі по хребту коня. с. Маньківці на Поділлі, 1924.

Коли женеш на ярмарок худобу і перший тобі на дорозі попадеться чоловік, то ярмарок буде вдачний, а коли жінка, то краще повертай з худобою назад, бо все одно не продаси. с. Соколівка на Поділлі, 1928.

Як отелиться корова або перший раз сіють жито, то не можна нікому нічого ні позичати, ні давати. с. Крапивна на Волині, 1924; с. Зіньків на Поділлі, 1928.

Як корова отелиться, то три дні нікому нічого з хати не можна давати, бо не буде молока в корови й теля дому не держатиметься. с. Усово на Волині, 1925.

В понеділок не можна позичати хліба, бо корова не дасть молока. с. Безнісківці на Поділлі, 1926.

Коли щось народиться, то в той день нічого нікому не можна позичати, бо відбере молоко або здохне те, що народилось. с. Борщів на Волині, 1927.

Коли вродиться теля або дитина, то в той день не можна нічого позичати, бо буде бігати туди, куди позичено. с. Березна Татарська на Волині, 1925.

Як на весні перший раз вигонити корову на пашу, треба гнати її до самої череди свяченою лозою й промовляти: «Сіль тобі в очі», щоб засліпити очі відьмі. с. Маньківці на Поділлі, 1924.

Як на весні перший раз вигонити вівці до череди, треба гнати їх свяченою лозою, щоб ходили додому, а не до іншого господаря. с. Безнісківці на Поділлі, 1926.

Увечері не можна нести сита або решета, а то посліпнуть коні. с. Маньківці на Поділлі, 1924.

Коли худоба парна, то, щоб її ніхто не наврочив, треба до хвоста їй вчепити червону биндочку. с. Маньківці на Поділлі, 1924.

На другий день Різдва дуже раненько, треба палити «дідуха» у воротах й переганяти вівці, щоб велися всі чорні. с. Маньківці на Поділлі, 1924.

Коли після Водохреща виносять «коляду» у хати, то шукають у сіні, на якому стояла коляда, шерсті. Якої масти шесть знайдеться, такої масти в господарстві буде добре вестись худоба. Волинь, 1928.

Не можна «дідуха» кидати між худобу, а то він буде кусати її за ноги. с. Маньківці на Поділлі, 1924.

На кутю в хату вносять куль соломи й по ньому топчуться, мекаючи, мукаючи, кутку-дахкаючи і т. інш., щоб добре водилась худоба. с. Калюсик на Поділлі, 1925; с. Петраші на Поділлі, 1928.

На тій соломі, що вноситься в хату на святий вечір («дідух»), треба дітям квохтати, щоб літом квохтали квочки. с. Безнісківці на Поділлі, 1925.

На другий святий вечір потрібно давати худобі вечеряти, бо худоба тоді говорить між собою, як і що дає їй їсти господар. с. Маньківці на Поділлі, 1924.

По заході сонця не можна давати нікому молока, а як давати, то треба посолити, бо корова не буде давати молока і це відіб'ється на корові. с. Мукарів-Підлісний на Поділлі, 1925.

Як що у коняки заплетена грива, то це значить її заплів домовий, бо він її любить і кожну ніч на ній їздить. с. Мукарів-Підлісний на Поділлі, 1925.

Не можна бити обгорілими патиками корови, бо будуть гораки (угрі), а також не можна бити тільну корову ганчіркою, бо маленьке теля буде жувати білизну. с. Серби на Поділлі, 1926.

На печі не можна взуватись, бо не будуть вестися свині. с. Селянщина на Волині, 1926.

Не можна виносити кому-небудь напитися води за ворота, бо кури не будуть іти спати на банта, а будуть шукати інші місця. с. Безнісківці на Поділлі, 1926.

Не можна бити скотини віником, бо вона буде така худа, що можна перев'язати ниткою, як віник. с. Безнісківці на Поділлі, 1926.

Не можна в неділю голосно кликати курей, бо як хто буде йти вулицею й скаже: «Свої кури, а мої яйця», то кури не будуть нестись. с. Серби на Поділлі, 1926.

В перший понеділок на молодику не можна позичати тіста, що ним хліб розчинають, бо в корови пропаде молоко. с. Серби на Поділлі, 1926.

Куди тільки корова ляже головою проти Нового року, в таку пору дня вона отелиться, як на південь – в обід, на північ – вночі, на схід – вранці, на захід – ввечері. с. с. Веприн, Борщів на Волині, 1926.

Як що рогата худоба, лягаючи, не дихне здорово, то через 2–3 дні здохне. с. Веприн на Волині, 1926.

Коли присниться, що на подвір'ї лежить м'ясо, то обов'язково в господарстві щось здохне. с. Соколівка на Поділлі, 1928.

Як пес загубиться в дорозі, треба кликати його в каглу (труба в печі), то він прибіжить додому. с. Яришів на Поділлі, 1925.

Як що на Новий рік пролітає сніг, то будуть роїться бджоли. с. Кадиївці на Поділлі, 1924.

Як на Новий рік завірюха, то буде багато роїв бджіл.

Як на Водохреще риба ходить табунами попід льодом, то добре будуть роїться бджоли. с. Серединець на Волині, 1926.

На святий вечір кидають кутю в стелю, щоб роїлись бджоли. с. Думанова на Поділлі, 1924.

Перед Водохрещем, коли їдять кутю, то кидають її на стелю, як вчепиться, то будуть водитись бджоли. с. Ставки на Поділлі, 1924.

Гілляки, що ставлять на ордані, треба ламати, щоб краще збирати роїв. с. Кадиївці на Поділлі, 1924.

Після вечери на Різдво миють посуд, а помії зливають у пляшку й ховають, бо то пригодиться від вроків, або коли трудно зібрати роя з дерева, то теж треба покрити цими поміями. с. Кадиївці на Поділлі, 1924.

Як весною появиться багато жовтих метеликів, то буде добрий пожиток на мед. с. Лопатинці на Поділлі, 1928.

Як пси виють на селі, то буде пожежа. с. Маньківці на Поділлі, 1924.

Коли пси виють, піднявши голову, то буде пожежа, а як спустивши вниз, то буде мерлець на селі. с. Веприн, Бердня-Татарська на Волині, 1926.

Як на Великдень, коли задзвонять до утрени, гавкають собаки, то будуть часто пожежі на селі. с. Маків на Поділлі, 1925.

Коли сниться Великдень, то буде пожежа. с. Ворсівка на Волині, 1926.

Коли сняться бджоли, то буде пожежа. с. Москалівка на Поділлі, 1924.

Хто в сухий четвер підгортає картоплю, тому грім спалить хату. с. Ворсівка на Волині, 1926.

Перед великими святами треба корову осипати маком, щоб відьма не відібрала молока. с. Маньківці на Поділлі, 1924.

Перед Юром треба обсипати корову свяченим маком, щоб відьма не відібрала молока. с. Безнісківці на Поділлі, 1925.

Посвяченим на Маковія маком треба на Юра обсипати корову й говорити до відьми: «Коли цей мак збереш, тоді молоко відбереш». с. Балин на Поділлі, 1926.

Щоб на Юра відьма не відібрала молока, треба посвяченим на Паску маком увечері на Юра обсипати хлів примовляючи: «Тоді відбереш молоко, як вибираєш цей мак». с. Підлісний Мукарів на Поділлі, 1925.

Перед великими святами не можна відлучати телят та ягнят, бо відьма відбере молоко. м. Кам'янець на Поділлі, 1924.

Щоб відьма не відібрала молока в корови, треба корові в правий ріг заложити осиковий кілочок. с. Яришів на Поділлі, 1925.

Щоб побачити відьму, треба на Юра викопати два куці трави й положити на одвірки коло воріт травою до одвірків, то відьма прийде. с. Безнісківці на Поділлі, 1926.

Посвячене на Паску масло й голки кинути на новий рік у окріп, то прийде відьма. с. Горбасів на Поділлі, 1926.

Кожний понеділок у піст викидати на горище по поліну дров, а в четвер перед Паскою ті дрова запалити в печі, то прийде відьма. с. Горбасів на Поділлі, 1926.

На Чесного Хреста не можна трусити сливок, бо на голову впаде вуж; вужі в той день ховаються на зиму. с. Кадиївці на Поділлі, 1924.

Не можна тесати на порозі, бо скажений пес забіжить на подвір'я. с. Сербі на Поділлі, 1926.

Коли в печі чи грубці палиться, тоді не можна мотати «мітків» (ниток), бо до подвір'я примотується скажена собака. с. Борщів на Волині, 1928.

Не можна виносити на двір сміття після захід сонця, бо будуть забігати на подвір'я скажені пси. с. Селянщина на Волині, 1926.

Коли на вулиці грають музики, то не можна йти додому, поки не перестануть, бо в жнива будуть перевесла рватися. с. Сербі на Поділлі, 1926.

Як на захід сонця курка співає, як когут, то в господарстві має бути якийсь упадок (щось пропаде). с. Підлісний-Мукарів на Поділлі, 1925.

Як будується новий будинок, треба посвятити місце й під слупи покласти гроші, то буде щасливо вестись господарство. с. Підлісний-Мукарів на Поділлі, 1925.

Коли з вечора співають когути, то буде переміна погоди. с. с. Журавне, Маньківці, Сокиринці на Поділлі, 1924.

Коли півні, сідаючи на сідало, співають, буде відлига. с. Селянщина на Волині, 1924.

Коли о 9-й годині вечора співають півні, буде тепло. с. Ласки на Волині, 1924.

Коли о 10-й годині вечора співають півні, буде переміна погоди. с. Вовковинці на Поділлі, 1925.

Коли зимою півні співають з вечора, то буде відлига. с. Зіньків на Поділлі, 1928.

Коли опівдні співають півні, буде переміна погоди.

Коли зимою вдень співають півні, буде переміна погоди. с. Карбівка на Поділлі, 1928.

Коли півень заспіває на порозі, буде переміна погоди. с. Москалівка на Волині, 1924.

Коли півень опускає вниз хвоста, то на другий день буде дощ. с. Думановка на Поділлі, 1924.

Коли кури хвостами тріпають взимі, буде завірюха, а літом – вітер. с. с. Ставки, Москалівка на Волині, 1924.

Коли кури киркають, має бути мороз. с. Рулевщина на Волині, 1924.

Коли кури дримають, буде дощ. с. Кадіївці на Поділлі, 1924.

Коли кури ходять по дощу, буде сльота. с. Сокиринці на Поділлі, 1924.

Коли кури б'ються, буде дощ. с. Сокиринці на Поділлі, 1924.

Коли звечора кури пізно сідають на сідало, на другий день буде дощ. с. Слобідка-Скопецька на Поділлі, 1924.

Коли щупаються кури, буде дощ. м. Кам'янець-Под., 1925.

Коли кури порпаються в поросі, буде дощ. с. Маньківці на Поділлі, 1924.

Коли восени дикі гуси летять низько, то скоро буде зимно, а як високо, то ще буде тепло. м. Кам'янець, 1924.

Коли гуси купаються, буде дощ. с. с. Журавне, Думанова на Поділлі, 1924.

Коли гуси купаються, буде переміна погоди. с. Москалівка на Волині, 1924.

Коли гуси в снігу купаються, буде відлига. с. Усова на Волині, 1924.

Коли гуси стоять на одній лозі, то буде мороз. с. Таранівка на Поділлі, 1924.

Коли гуси щупаються, буде відлига. с. Москалівка на Волині, 1924.

Коли горобці, надувшись, сидять та цвірінькають, то буде завірюха. с. Маньківці на Поділлі, 1924.

Коли горобці купаються, буде дощ. с. Маньківці на Поділлі, 1924.

Коли горобці дуже кричать, буде дощ або сніг. м. Кам'янець, с. Широка-Гребля, Думанова, 1924.

Коли зимою ворони летять високо, буде мороз. м. Кам'янець, 1924.

Коли ворони тріпають крилами, буде мороз. с. Кадіївці на Поділлі, 1924.

Коли ворони сідають на верхках дерев, буде мороз. с. Мукарів-Підлісний на Поділлі, 1925.

Коли ворони сідають в середині дерева, поміж гілляками, то буде мороз. с. Калиння на Поділлі, 1924.

Кричать ворони на холод. с. Завадівка на Поділлі, 1924.

Коли ворони деруть (видьоргують) соломі на будинках, то буде сніг. с. Мукарів-Підлісний на Поділлі, 1925.

Коли ворони сідають зверху на дерева, буде сніг. с. Калиння на Поділлі, 1924.

Коли ворони літають табунами й кричать, буде дощ, або сніг. с. Москалівка на Волині, 1924.

Коли ворони метушаться в повітрі, то буде переміна погоди. с. с. Маньківці, Кадіївці на Поділлі, 1924.

Коли ворони сідають всі в один бік головами, то на другий день буде вітер з того боку, куди вони наставляють голови. с. Думанова на Поділлі, 1924.

Як граки сідають на верхку дерева, то буде відлига. с. Кадіївці на Поділлі, 1924.

Коли граки сідають на гілляці й ховають голову під себе, то буде віхола (завірюха). с. Кадіївці на Поділлі, 1924.

Коли пташки б'ються в вікно, то буде сильний мороз. м. Кам'янець, 1924.

Коли навесні журавлі летять високо, то буде тепло, а як низько, буде холодно. с. Рахні-Собові на Поділлі, 1924.

Коли журавлі стоять на одній нозі, скоро буде зима.

Коли летить чапля до лісу, буде дощ, а як на поле, буде гарна погода. м. Кам'янець, 1924.

Коли бусиль (чорногуз) на коні (дах) стоїть на одній нозі, то буде кепська погода. с. Клитиче на Волині, 1924.

Коли ластівки літають поміж худобою на полі, то буде сльота. с. Маньківці на Поділлі, 1924.

Коли кішка дере пазурами по чому-небудь, то буде завірюха. с. Лисогірка на Поділлі, 1924.

Коли кішка дере пазурами, то буде дощ. с. Думанова на Поділлі, 1924.

Коли кішка дере пазурами об поріг, то буде мороз. с. Маків, на Поділлі, 1924.

Коли кішка дере пазурами стіну, то буде вітер. с. Кукільня на Волині, 1924.

Коли кішка ховається в піч, буде холодно. с. Слобідка-Скопецька на Поділлі, с. Москалівка на Волині, 1924.

Коли кішка лежить на печі, буде мороз, а як злізе з печі і ляже на землю, буде надворі тепло. м. Кам'янець; с. Рулевщина на Волині, 1924.

Коли воли та корови закидають хвіст на спину, то буде дощ, або вітер. с. с. Ставки, Клитище на Волині, 1924.

Коли коні пирхають, буде дощ. с. Москалівка на Волині, 1924.

Коли свині зимою дуже бігають по подвір'ю й кричать, то буде мороз. с. Маньківці на Поділлі, 1924.

Коли свині в зубах носять солому до хліва, то буде мороз. с. с. Маньківці, Завадівка на Поділлі, 1924.

Коли свиня носить солому до хліва, то буде сніг. м. Кам'янець, 1924.

Коли свині носять солому до хліва, то буде вітер та дощ. с. Паньківці на Поділлі, 1924.

Коли свині беруть у зуби солому, бігають і кидають її, то буде вітер.

Коли свині в зубах носять солому до хліва, то буде погана погода. с. с. Журавне, Думнова на Поділлі, 1924.

Коли свині в хліві хрюкають, то буде дощ. м. Кам'янець, 1924.

Коли пес качається по землі літом, то буде дощ, як зимою, буде сніг. с. с. Маньківці, Шереметівці на Поділлі, 1924.

Коли собака качається по снігу, то буде відлига. с. Сокиринці на Поділлі, 1924.

Коли собаки качаються перед жнивами, то будуть дощі в жнива. с. Дубова на Волині, 1924.

Коли літом собака пасеться, то буде дощ того ж дня. с. Селянщина на Волині, 1926.

Коли літом мухи дуже надоїдливі, то буде дощ. с. Сокиринці на Поділлі, 1924.

Коли літом увечері кричать жаби, то буде дощ. м. Кам'янець, 1924.

Коли риба в воді стоїть до гори хвостом, то буде злива. с. Маньківці на Поділлі, 1924.

Коли вдень клонить до сну, то буде дощ. с. Сокиринці на Поділлі, 1924.

Коли діти граються й підкидаються порохом, то буде дощ. с. Маньківці на Поділлі, 1924.

Коли сонце сходить дуже червоно, то буде вітер. С. Завадівка, на Поділлі, 1924.

Коли сонце заходить червоно, то буде вітер. с. Завадівка на Поділлі, 1924.

Коли сонце заходить червоно, то буде посуха. с. Слобідка-Скопецька на Поділлі, 1924.

Коли позахід сонця небо червоне, буде мороз. с. с. Кадіївці, Журавне, Пеньківці на Поділлі, 1924.

Коли коло сходу сонця зимою стоїть червоний стовп, то буде мороз. с. Завадівка на Поділлі, 1924.

Коли кругом сонця видно велике коло, то буде дощ. с. Слобідка-Скопецька на Поділлі, 1924.

Коли сонце заходить у хмару, то на другий день буде дощ. с. с. Рулевщина, Москалівка на Волині, 1924.

Коли навколо місяця є коло, то буде вітер. с. Сокиринці на Поділлі, 1924.

Коли місяць молодик стоїть вверх ріжками, то буде гарна погода. с. Рахни-Соболі на Поділлі, 1924.

Коли місяць появиться на небі догори рогами, то цей місяць буде сухий, а коли вниз, то дощливий. с. Слобідка-Скопецька, на Поділлі, 1924.

Коли біля місяця туманно, то буде завірюха. с. Серединці на Волині, 1925.

Коли вдень парно, то буде дощ. с. Завадівка на Поділлі, 1924.

Коли велика спека в жнива, то буде дощ з градом. с. Пеньківці на Поділлі, 1924.

Коли сіль у хаті змокріє, то буде сльота. с. Маньківці на Поділлі, 1924.

Коли заплакані вікна, то буде дощ. с. Сокиринці на Поділлі, 1924.

Коли сонце сходить літом і на траві нема роси, то в той день буде дощ, а коли є роса, то буде гарна погода. с. Сокиринці на Поділлі, 1924.

Коли навесні загремить грім раніш, ніж розтав лід на річках, то перед жнивами обов'язково буде падати великий град. с. Балин на Поділлі, 1924.

Коли весна суха, то буде мокре літо. с. Завадівка на Поділлі, 1924.

Коли зимою мало снігу, то літом буде мало й дощу. с. Ласки на Волині, 1924.

Коли зимою випадає багато снігу, то літом буде випадати багато дощу. с. Завадівка на Поділлі, 1924.

Як вода в криниці робиться м'яка, коли пити і зубів не ломить, то буде мороз, а як гостра й заходить у зуби, то буде відлига. с. Завадівка на Поділлі, 1924.

Коли дощ іде і на калюжах стають бульки, то дощ скоро не перестане. с. Ласки на Волині, 1924.

Коли в жнива бувають вихри, то треба чекати бурі. с. Пеньківці на Поділлі, 1924.

Як у жнива є багато мишей, то буде завальна зима. с. Слобідка-Кузьминська на Поділлі, 1924.

Коли ліс шумить без вітру, то буде мороз. с. Слобідка-Скопечька на Поділлі, 1924.

Коли ліс почорніє, буде відлига. с. Сокиринці на Поділлі, 1924.

Коли самовар гуде, то буде мороз. с. Маньківці на Поділлі, 1924.

Коли в печі горять дрова й гуде в комині, то буде вітер. с. Підлісний-Мукарів на Поділлі, с. Лумля на Волині, 1925.

Коли дим з комина йде вгору, буде суха погода, а як стелеться по землі, буде вохко. м. Кам'янець, с. с. Слобідка-Кузьминська, Завадівка, Безнісківці, Кадиївці на Поділлі, 1924.

Як у печі на челюстях стають косарі (іскри), то буде дощ. С. Кадиївці, на Поділлі, 1924.

Як у печі на челюстях стають косарі, то буде вітер. с. Слобідка-Кузьминська на Поділлі, 1924.

Коли в печі палять соломою і жар збивається в клубки, то буде сильний мороз. с. с. Журавне, Слобідка-Кузьминська на Поділлі, 1924.

Коли дощ починає йти зранку, то скоро перестане, а коли опівдні, то буде затяжний. м. Кам'янець-Под. 1925.

Коли на Сорок святих буде мороз, то надалі буде тепло, коли не буде, то надалі буде ще сорок морозів. с. Кадиївці на Поділлі, 1924.

Яка погода на Благовіщення, така буде й на Пасху. с. Рахни-Собові на Поділлі, 1924.

Як на Десяту п'ятницю нема граду, то вже в тім році його й не буде. с. Вовковинці на Поділлі, 1925.

Коли на Покрову тепло, то буде зима тепла. с. Слобідка-Скопечька на Поділлі, 1924.

Коли на Покрову вітер з півдня, то буде зима тепла, а коли з півночі, то буде люта зима. с. Селянщина на Волині, 1926.

Коли вуші сверблять, буде вітер. с. с. Лисогірка, Журавне на Поділлі, 1924.

Коли йдучи на двір, забувають шапку та рукавиці, буде відлига. с. с. Маньківці, Сокиринці на Поділлі, 1924.

Коли сниться мерлець, буде переміна погоди. с. Маньківці на Поділлі, 1924.

Щоб припинити град, треба з кочерги та лопати (що хліб у піч сажати) зробити хрест надворі перед порогом. м. Кам'янець, с. с. Горбасів, Широка-Гребля, Козлик, Журавне, Біличин на Поділлі; с. Клитище на Волині, 1924.

Щоб припинити град, треба первакові перекусити градинку. м. Кам'янець, с. Пеньківці, 1924.

По заході сонця не можна вилити надвір води, бо будуть зливи. с. Кукільня на Волині, 1924.

Не можна ламати зеленої калини, бо будуть сильні дощі. с. Кукільня на Волині, 1924.

На молодика і на вщербі місяця не можна будувати хати, бо з'їдять шашлі. с. Балин на Поділлі, 1925.

Після захід сонця не можна виносити сміття, бо винесеться багатство. с. Вовковинці на Поділлі, 1925.

Не можна класти шапки на стіл, бо будуть у господарстві миші. с. Безнісківці на Поділлі, 1926.

Не можна класти сокири на лавку, бо буде сварка, не можна також класти на припечок, бо будуть часто битись горшки. с. Безнісківці на Поділлі, 1925.

Не можна палити обручів, що лопаються на діжці, бо будуть лопатись нові горшки. с. Безнісківці на Поділлі, 1925.

Щоб було багато сметани та сиру, треба, як купуєш новий глядущик, взяти рукою в середині проти вуха й сказати: «Добрідень, гладущику, сметана по вухо, а сир до дна, котра не знає, то сироватка вся». с. Балин на Поділлі, 1925.

Як надійде дуже велика хмара, треба первакові взяти свяченої лози й свічку й палити на дворі, то зараз хмара розійдеться. с. Маньківці на Поділлі, 1924.

Примітки

¹ Прислів'я взяті з книжки А. Ермолова – «Народная С-Х мудрость в пословицах, поговорках и приметах», II, С-П-г, 1905, ст. 179.

² Цитуємо з книжки Е. Г. Лоске «Сельскохозяйственная метеорология» М.1913, ст. 28.

³ Там же, стор. 30.

⁴ Генрих Шпігерс. Культура й народня творчість. «Черв. Шл.» 1925, 8, ст. 109.

⁵ ст. 142.

⁶ ст. 118.

⁷ ст. 117.

⁸ ст. 121.

⁹ ст. 141.

¹⁰ Приклади взяті з кн. А. Ермолова «Народная С-Х мудрость» т. II, ст. 15.

Надійшло / Received 04.10.2023

Рекомендовано до друку / Recommended for publishing 14.12.2023